

érkezett. Ő is kislány korára emlékezik, valamint arra, amikor egy kanca árnyékából megszületett, és megjelennek a már ismert figurák és motívumok: Mácsás, a naplóíró, a tintahal a fejben, a halottvirrasztás, a hintaló, a sötét huszár a bábszínházi sakkszínpadon, a csiklós busz, a kainozoikum, Óbecse, Szabó Miklós, Rilke Miklós, a kornétás, Moustache, Tökösb...

A soknevű hős egyben sok hős is, akivel, illetve akikkel szimultán történnek a dolgok. Mintha egy hatalmas színpad nézőterén ülne a könyv olvasója, ahol több képben különböző történeteket mutatnának be, ugyanabban az időben. A figyelem mindig oda összpontosít, ahol erősebb és magával ragadóbb a játék. Az Árvaházi Fiúban is mindig fölülkerekedik egyik vagy másik lény, a valóság vagy a képzelgés, a múlt eseményei, a jelen történései és a jövő kitalációi. Nem folyamatos létezés az Árvaházi Fiú, hanem szimultán él több szerepet, hiányzik belőle a kontinuitás. Üldözött és üldöző egyben, függően attól, hogy melyik oldal kerekedik felül bensőjében. A modern kor és a modern regény hőse ő, aki egy végtelen, zűrzavaros és szétszórt világban kénytelen élni. Ezt a világot teremti újjá Brasnyó István szubjektív szintézisével. Nem akar zárt és véges műalkotást létrehozni, hanem nyitott lenni, és annak maradni, akár a világ a hős előtt. Ezért van szükség a folyamatosság eltörlésére, hogy a regényben ne jelentkezzen a valahonnét valahová tartás igénye, és ezért van szükség a perspektívaszűkítésre és cserélésre, hogy a szerző a hős szemszögéből láttasson, és változásával ő is változni tudjon.

Rendhagyó regény az *Árvaház* mindenképpen, olvasóköre se lesz átlagos, mert nem történetet, nem mesét kínál, hanem intellektuális kalandot, artistikumot, esztétikumot. Megjelenése azonban elengedhetetlen, ugyanis ez a rendhagyó regény teljes egészében a vajdasági földből nőtt ki. Az alakok, a helyszínek, a történetek, a nyelv egyaránt ezt bizonyítja, példázván, hogy a vajdasági talaj van olyan termékeny, mint a világirodalom bármely más kiskertje.

FEKETE J. József

KIÜZETÉS A VERSVILÁGBÓL

Ladik Katalin: *Kiüzetés*. Válogatott versek. Magvető, Budapest – Forum, Újvidék, 1988

Több mint két évtized lírai opusát öleli fel a *Kiüzetés*, Ladik Katalin legújabb verseskötete, amely az újvidéki Forum és a budapesti Magvető gondozásában jelent meg. Azonkívül, hogy indulásától mai stádiumáig térképezi fel e költészetet, a kötet felépítésével is eligazító információkat nyújt az olvasónak, hiszen (kevés kivétellel) többnyire ragaszkodik az eddigi Ladik-kötetek felépítéséhez, tartalmához, illetve címeihez vagy cikluscímeihez. A *Kiüzetés* versei ugyanakkor újra felrajzolják, időrendben is összefoglalják Ladik Katalin költészetének alakulását, állomásait.

Az *Éjféλι rondó és az UFO party a Ballada az ezüstbicikliről* (1969) című első kötettel fémjelzett időszakaszt idézi, e költészet indulására vet fényt, ugyanakkor az e költészetre való ráhangolódás funkcióját tölti be, hiszen egy sajátos, a jugoszláviai magyar iro-

dalomban egyedülálló költői hangot, kifejezésmódot ízel, aki Ladik Katalin költészetével ismerkedik.

Az *Éjféli rondó* cikluscím az említett verseskötet cikluscímével azonos, s ha költői stádiumokról beszéltünk, nyomban meg kell jegyeznünk azt is, hogy e ciklus versei semmiképpen sem nyújtanak egységes képet Ladik indulásáról. Nem is nyújthatnak, hiszen a költő első hangléütései a kísérletezést, az útkeresést, következetesképp pedig költészetének gyakori, gyors egymásutáni irányváltásait példázzák. Utasi Csaba az első kötettel lezáruló lírai szakaszt tanulmányozva hívja fel a figyelmet Ladik gyakori, gyors, szinte átmenet nélküli hangváltásaira.

A válogatott verseket tartalmazó kötet élére került *Molunati elégia* a ladiki szürrealista látás prologusa, azon szürrealista látásé, ahol „fekszel s a bimbók mind felvonítanak” vagy „Szárnyas hold-léceken” tenger zuhan s riadt szilanyájra borul.” A soron következő költemények azonban már feltárják azt a szózuhatagot, amelynek polifóniájában e költészet fényes és árnyas oldalai egyaránt megmutatkoznak. Az *Androgyn*, az *Ének minden napra*, az *Éjféli rondó* című versek jelzik a megszólalás módját, élükön az *Ólomöntés*el, amely önmagában is hangváltások egész sorát vonultatja fel. Elfecsérelt szavak sivatagában egy-egy oázis, idézzük szabadon Utasi Csaba megállapítását, hiszen pontosan rámutatott Ladik „léttúltengéses” (uő) verseinek legszembetűnőbb vonására. Szavak őserdejében járunk itt, ahol szürrealista technikával készült képek liánjai hálózák be, szinte átjárhatatlanná téve e költeményeket. Ugyanakkor a költői szótár jellegére is is fény vetül: egyazon szóihlet többszöri felmerülésére és elmerülésére, a folyton felbukkanó jelzőkre, névszókra. Vég nélküli táncról szól Ladik Katalin az *Éjféli rondó*ban, s ez e versek esetében valóban szavak vég nélküli táncát jelenti, ahol „fürtökben lógnak kagylóízű mesék” s „hozzád simulnak emlékrajak”. „Tömény káprázat” ez, mely olykor az írás automatizmusát sejteti, szótortasztaiba pedig varázs- és más népköltészeti szövegeket vagy allúziókat igyekszik beépíteni. Mindennek csúcsa az *Ólomöntés*, amely a Ladik költészetében megfogalmazódó erotikának is előképe, de az *UFO Party* című ciklus verseinek szóoszlopaival is rokon alkotás.

A ciklus másik ívét a rövidebb lélegzetű, fegyelmezettebb, lekerékítettebb költemények alkotják, ahol sallangmentesebben s a kisebb mértékű üresjáratok közepette tisztábban mutatkozik meg a ladiki vers. E verseket (*Molunati elégia*, *Sámándob*, *Menyegző*, *Zsoltár*, *Apus*, 41 °C, *Leucocyte 36 000*) olvasva fogalmazódik meg bennünk a felismerés, amely szinte az egész eddigi ladiki költészetre vonatkozóan is érvényes: Annak ellenére, hogy nem hibátlan versek, költőjük sokkal meggyőzőbb tud lenni az ilyen verspillanatokban, mint pl. amikor szilveszteri játékának, tudományos beszámolójának, abszurd dramatikus játékszerű költeményeinek, audiovizuális oratóriumának szó- és képzuhatait, felsorolás-listáját veti papírra. Még akkor is, ha ez utóbbiakban lélegzetvételnél megállókat, dalszerű, ritmusos megszakításokat eszközöl (pl. az *Ibrisz csillagvizsgáló ellen elkövetett merényletről* címűben).

E felismerésünket támasztják alá a költő második kötetének anyagát felvonultató ciklus versei is (*Elindultak a kis piros buldózer*ek). Míg az előző két ciklusban, s főként az elsőben csupán „oázisokat” villantott fel egy-egy vers, legfeljebb pedig egy-egy versszakzársban szilárdult meg e költői látás horizontja, a „buldózer”-versek nagy hánya-

da önmagában képez egy-egy ilyen oázist. A szürrealista verstechnika éles és gyors felvillanásai ezek, ahol a szokványos a szokatlannal, a logikus az illogikussal vívja harcát, az utóbbiak javára. Ladik Katalin persze, ezt eddigi kötetében is láttuk, nem *vezeti* olvasóját ezen imaginárius terekre. Eleve onnan, a logikán túlról indítja verseit, tehát az olvasónak is ilyen térségekbe kell helyezkednie, mielőtt átadná magát e káprázatoknak. „Egy fontos olvasói feltételt kell kielégítenünk, hogy valóban részünk lehessen ebben az élményben. Szó szerinti verseit komolyan kell vennünk. (...) *Ladik Katalin verseiben minden természetes, ami tótágast áll*, és egész költészetét csak úgy érthetjük meg, ha a kifordítottat, az illogikusat, a halandzsát vesszük természetesnek. Ha nem követelünk tőle mást, mint a látvány, a szenzáció, a megdöbbentés lelkeségét és örömét” – mondja Bányai János. Függetlenül attól, hogy a szürrealista látás, a szürrealista verstechnika szinte azonos működését figyelhetjük meg e költeményekben, mégis e versminiatűrök (Bori Imre epigramma-sorozatnak nevezi e kötet verseit) sokféleségére kell felfigyelnünk. A bennük rejlő humorra (*a jégen rőt kisasszonyok*), az ironiára (*ha meglep a magány a konyhaasztalon*), az abszurdra (*elindultak a kis piros bulldózerek*), a morbidra (*a kés*) vagy épp a nyelvi egyszerűsége (*dinnyét lóbál a sárga szél*), a meseszerűsége, ahol a naivitás és a kifordítás eljárása találkozik (*mese*), egy-egy szép pillanatképre (*július, aratás, nyár*) vagy „történetre” (*a másik szobában az énekesnő*).

Egyrészt a nyelvi kerekesség sugallta harmónia a szembeötlő bennük, másrészt viszont a szemantikai sikon érvényre jutó diszharmonia. E kettő ütköztetéséből szikrázik fel a vers feszültsége s ebből ered dinamikája is. A *balkon* című vers nyelvtani szerkezete kerek történetet ígér, háttér-rétegében ok-okozati összefüggések derengnek, a költemény illogikus szemantikai szálai viszont épp az előbbi harmóniát ellenpontoszák: az olló beleszagul szoknyámba / fehér éjszakába / tíz gyűszűm mind az égre szállt / jaj a házunk fehér kendőben szaladgál / keres engem de nem talál.

A bulldózer-versek tehát szemantikai apparátusunkat hangszerelik át, s nemcsak vizuális (színek, színfoltok gyakorisága), hanem nyelvi látványt, káprázatot is nyújtanak. Ladik Katalin szürrealista világgképébe vezetnek bennünket e versek, immár sokkal salangmentesebben, mint költészetének előbbi szakaszában. S ha e költészet sajátos hangjáról, világáról, rokonalanságáról beszélünk, meg kell jegyeznünk azt is, hogy Ladik Katalin mindenekelőtt látni, s másként látni tanította meg a jugoszláviai magyar költészetet s annak olvasóit. Ezen állításunk akkor is érvényes, ha olykor úgy érezzük, e versek meghatározott recept szerint vég nélkül írhatók, gyárthatók, ha egy-egy versmegvalósítás olykor nem több az automatikus írás ujjgyakorlatánál.

A *Mese a hétfejű varrógépről* Ladik hetvenes évekbeli költészetének keresztmetszetét nyújtja. A ciklusba (s 1978-ban az azonos című kötetbe) sorolt versekben – prózaversekben, vers-mesékben meseszerkezetek, -formulák, meshősök sejlének fel. Bennük a költő naiv magyarázatokat ír, pl. a világ keletkezéséről, eredetmondák, csalimesék stb. allúzióját kelti. Egy-egy ilyen vers olykor egy-egy formula csupán, vagy annak kihagyásos vagy bővített változata, gyakran kifordítása. A saját kontextusukból kiszakadt meselemeket véljük itt felfedezni, gyakran csupán a mesélés gesztusát, s talán emiatt helyesebb meseallúziókról, hősallúziókról beszélünk, hiszen e költemények is éppúgy Az irreális talaján kötnek ki, mint a bulldózer-versek. „Ebben a nyelvtanilag szilárd szer-

kezetben (...) csoda történik (...) egészen meredeken szürrealista fensíkra lendül a gondolat, és ott is marad mindvégig” – mondja Utasi Csaba az egyik szövegről, az egész ciklus vers- és prózavers-meséire is vonatkoztathatóan. Újra adva van tehát a szilárd (szabatos) nyelvtani szerkezet és a szürrealista felröppenések íve. Sőt, itt még többről van szó. Nemcsak szilárd nyelvtani szerkezetről, hanem lerakódott, erősen beidegződött (népköltészeti) hagyományról, amelyet Ladik sorra felszaggat, kitép kontextusukból, de az allúzió révén ugyanakkor szüntelenül visszacsatolja figyelmünket az eredendő kontextusra. E kettő vibrálásából, összeszikrázásából jön létre e versek feszültsége. Ha mesékről szólunk, mindenképpen abszurd mesékre, kvázi-mesékre kell gondolnunk e versek kapcsán. Az abszurd s a kvázi-eljárás azonban itt is receptszerűen hat olykor, némi automatizmust sejtet, s ezt az észrevételünket méginkább elmélyíti e mese-versek csöppet sem homogén esztétikai értéke.

Úgy érzem, a bulldózer-versek és a mese-versek Ladik Katalin költészetének határköveit képezik. További ciklusai (kötetei) az első kötetben magáról jelt adó szürrealista technika s e két ciklus (kötet) költői megvalósításaira épülnek.

Az *Inkarnált bábjátékosok* című (az *Ikarosz a metron* című, 1981-es kötet verseit felölelő) ciklus költeményei az első ciklusok verseire s a bulldózer-versekre utalnak vissza, de tárgyilagosabbak, tárgyszerűbbek, hidegebbek, epikusabbak, prózaszerűbbek. S bár a kezdeti verspróbálkozásokhoz képest Ladik képgorgia csillapodik, a bulldózer-versekhez képest mégis fellazul e versszerkezetek tömörsége.

A *parázna sóprű* ciklus verseit olvasva is leginkább a bulldózer-versekre asszociálunk, ezekben azonban dominánsabb szerepet kapnak az erotikus részletek és utalások.

A *Homo galacticus* és a *Bukott angyalok* című ciklus Ladik Katalin költészetének legújabb állomásait jelzi. Az előbbi legfeltűnőbb vonása az állandó harmadik személyűség (alanyuk nyilván a címben említett *Homo galacticus*), melynek folytán a lírai én szükségyszerűen kireked a versvilágból. A személytelenség, az elidegenítési technika s a negatívumok versbe emelése (*Tojás háza...*) annyira homogénná teszi e ciklust, hogy akár egy versként, feljegyzésként is olvasható.

Hasonló vonások jellemzik a *Bukott angyalok* című ciklus verseit is. Ladik szürrealista képeit a tényközlések hűtik le – a hidegség egyébként is erősen befészkelte magát e versek közé. „Egy didergő madárijesztő virraszt az égen” e versek majd mindegyikében. Hideg kés, hideg cseresznye, fázós bogarak, dermedt képek, idegenség e versvilág meghatározói, ahol az erotika is a drasztikus, a morbid határait súrolja. E költemények ugyanakkor mélyebbről fakadnak, áttételesebbek, filozofikusabbak, s naiv világképük is háttérbe szorul. Lírai énjük azonban üvegfal mögött marad, mintha légüres térbe került volna, mintha – a kötet címének tanulságaként – kiüzetett volna saját költői világából.

A *Kiüzetés* Ladik Katalin költészetének alakulási görbáját mutatja fel, s rámutat azokra a versbeli jelenségekre, amelyek költészetét meghatározták, egyénivé formálták. Az előbbieken rámutattunk: úgy érezzük, a bulldózer- és a varrógép-versek alakították ki Ladik Katalin verseinek sémáját, világát. A kötet egészét szemlélve pedig azt is megállapíthatjuk, hogy e ciklusok versei nemcsak a séma, e versvilág égtájainak megrajzolásul szolgáltak, hanem annak egyben mintadarabjai is.

Ladik Katalin válogatott verseit olvasva azt is le kell szögeznünk, hogy költészete

meglehetősen sok sallangot termelt ki, s olvasóját olykor a produkálás igénye miatt gyakran indokolatlanul is a szavak sűrűjébe rántotta. A szürrealista miniatűrök, a szürrealista képzelet játékos felszíkázása, a kvázi-mesék egy-egy szép darabja, s ezen költői eljárások filozofikusabb s mértéktartóbb elmélyülése azonban megérdemli, hogy átverjük magunkat Ladik Katalin szódzsungelén. Hiszen ahol ritkul e szórengeteg, s egy-egy tisztáson látni is enged bennünket, egy nagyon egyéni, s mind meggyőzőbbnek tűnő költői világban találjuk magunkat.

HARKAI VASS Éva

KIÜZETÉS ÉS RETTENET

Ladik Katalin: *Kiüzetés*. Magvető, Budapest–Forum, Újvidék, 1988

A rettenet érzése uralja a kötet hangulatát. Az a rettenet, amely átjárja a kiüzdött ember egész magatartását. Kiüzdött, de honnan? Nyilván az édenből, a paradicsomból. Maga a szó hagyományosan utal a bibliai kiüzetésre, ugyanakkor tartalmában sem idegen tőle. Főként akkor sem, ha úgy fogjuk fel a kiüzetést Carl Sagannal, mint az emberré válás pillanatát. Eszerint a bibliai történet az evolúciónak ezt a kardinális fordulát mondja el tanmesébe ágyazva. A homo habilisből homo sapiens lesz, tudata, öntudata lesz, énje, amely nemcsak a külvilágra, hanem saját magára is reflektálni képes, sőt a reflektálásra is tud reflektálni. Olyan lesz, mint az Isten, tud jót és rosszat, szemben a természettel, amelynek ugyan része marad, de amely – sem növény, sem állat, sem ásvány, sem földregés – reakcióiban, cselekvéseiben sem nem jó, sem nem rossz, se nem csúnya, se nem szép. Ennek a reflexiónak csak egy, de legfeltűnőbb része, hogy saját határait is látja, nemcsak térben, hanem időben és szellemiségében: tudja, hogy meg fog halni. Nem egyszerűen és csupán valamiféle elvont, filozofikus „Sein zum Tode”, „Járkálj csak halálraitélt” ez, hanem az egész ember, érzelmeiben és ösztöneiben, tudata és tudattalanja legmélyéig megrázó, konkrét átélése annak, hogy egyetlen, soha vissza nem térő létezése olyan, mint a terminális betegség. Erre különösen érzékenyek, úgy tűnik, annak a vidéknek a költői, hol Ladik Katalin született és él, Janus Pannonius és Kosztolányi. Különbön nem írtak volna ilyen sorokat: „Tétlen félelem ül és a halál szivemen... / ... a gyanakvó sejtés reszket minden ízemben... / Érzem, mint közelít az a végső pont... / Hírnevemet testemmel a gyászos perc elorozta: / így halmozz, nyomorult, kincseket, ócska vagyont!” (Janus Pannonius; Takáts Gyula, Kálnoky László és Tellér Gyula fordítása) Vagy: „... bortivott és boldogan meredt a / a kezében égő, olcsó cigaretta / füstjére, és futott, telefonált, / és szötte álmát, mint színes fonált: / homlokán feltündökölt a jegy, / hogy milliók közt az egyetlenegy... / akárki megszülehet már, csak ő nem... / Hol volt, hol nem volt a világon egyszer.” (Kosztolányi: *Halotti beszéd*) Vagy: „A halálom... / Lehet, hogy csalódott vagyok. Mi marad utánam? / Szelídített tejesüvegek. Hegedülő papagájok. / Lelkemet elviszi a Négyszögletes. / Csak borzongjak szüntelen – ez volt életem. / Viselkedj rendezen szívem. / Hogy egy kora hajnalban induló húsdaráló / Befejzhesse útját / Utam fejezze be.” (Ladik Katalin: *Az Ibrisz csillagvizsgáló mester ellen elkövetett merényletről*)